

DSP II. – TEXTY PRO DOPLNĚNÍ

pro interní potřebu připravil L. Vojáček

1. ODBOJ A POVÁLEČNÉ USPOŘÁDÁNÍ

Protifašistický odboj

- domácí (objektivně významnější) a zahraniční (významnější pro formování poválečného uspořádání)
- zahraniční odboj se dále člení na komunistický (centrem Moskva) a nekomunistický (centrem Londýn)
- **domácí odboj**
 - = **občanského odboj**
 - + **komunisté**
- **zahraniční odboj**
 - lze jej také rozdělit na komunistický (Moskva) a nekomunistický (západní), který výrazně přispěl k poválečnému uspořádání
 - zpočátku mu Velká Británie ani Francie nebyly nakloněny
 - významnou úlohu hráli diplomaté – např. prostřednictvím zastupitelských orgánů byl zahraniční odboj financován
 - dělení na mnichovany a „antimnichovany“
 - byly zde rozpory mezi politiky orientovanými na čechoslovakismus (v konečném vyznění soustředění kolem E. Beneše) a mezi politiky, kteří se hlásili ke změnám za druhé republiky (= zejména slovenskými, zejména M. Hodža a Š. Osuský)
 - nakonec se zformoval s centrem v Londýně
 - po začátku války vzniklo několik center odboje
 - Ústřední výbor Čechů a Slováků v Polsku** (Lev Prchala)
 - přes Polsko utíkalo do zahraničí velké množství lidí, často vojáci
 - Ústřední výbor zahraniční akce ve Francii** (Štefan Osuský)
 - Osuský chtěl navázat na 2. republiku
 - chtěl organizovat legie – neúspěšně
 - Československý výbor ve Velké Británii** (Jan Masaryk)
 - Ústřední kancelář čsl. zahraniční akce** (březen 1939, USA, Edvard Beneš)

Formování prozatímního státního zřízení v Londýně

- Národní výbor fungující ve Francii neměl příliš velikou oporu, proto byl vytvořen nový v Londýně
- Beneš chtěl suplovat ústavní orgány podle ústavy z r. 1920
- podmínkou činnosti však bylo uznání V. Británie (dostali jej v létě roku 1940 – tehdy také začíná formování prozatímního státního zřízení)
- **Benešova koncepce kontinuity**: Mnichovská dohoda je neplatná a všechna právní jednání, která na ni navazují, jsou proto také neplatná; z toho vyvozoval, že se po válce musí navázat na předmnichovské poměry

PROZATÍMNÍ STÁTNÍ ZŘÍZENÍ

prezident republiky

- byl jím Edvard Beneš (teorie kontinuity)

vláda

- svým složením se příliš nelišila od francouzského Národního výboru

- v čele byl J. Šrámek

Státní rada

- jako jediná neměla oporu v ústavě
- zastupovala Parlament, který nebylo možné v zahraničí ustavit
- měla poradní funkci
- ustanovena dekretem prezidenta č. 1/1940 Úředního věstníku československého (Úř. v. čsl.)
- v čele R. Bechyň

Dekretální pravomoc prezidenta republiky

- v Londýně nebylo možné ustavit zákonodárný orgán
- snažili se však zajistit legitimitu a legalitu zákonodárné činnosti vyvíjené v Londýně
- ústavní dekret č. 2/1940 Ú. v. čsl.
 - dekretální pravomoc přísluší prezidentu po dobu trvání prozatímního zřízení
 - vztahuje se pouze na „nezbytné případy“
 - **zákonodárná iniciativa** přísluší vládě (a *je podmínkou vydání dekretu*)
 - kontrasignuje je předseda vlády a členové vlády pověřeni jeho vykonáním
- + později
 - povinnost vyžádat si „poradní správu“ od Státní rady (12/1942 Úř. v. čsl.)
 - **ratihabice** (11/1944 Úř. v. čsl.) – aby se dekrety staly součástí československého právního řádu, musí je parlament znovu projednat a schválit
 - možnost zrušení i ústavních dekretů zákonem (11/1944 Úř. v. čsl.) – a to i v případě, kdyby dekrety byly vydány jako ústavní
 - po válce přibyl požadavek vykonávání dekretální pravomoci „*po dohodě se Slovenskou národní radou*“ (podle tzv. I. pražské dohody); jen takto vydané prezidentské dekrety platily na Slovensku

Významné dekrety z „londýnského“ období:

- dekret č. 1/1940 Úř. v. čsl. – zřizovala se jí Státní rada
- ústavní dekret 2/1940 Úř. v. čsl. – upravil způsob výkonu zákonodárné pravomoci
- ústavní dekret 11/1944 Úř. v. čsl. – možnost rušení i ústavních dekretů zákonem
- ústavní dekret č. 18/1944 Úř. v. čsl. o národních výborech a Prozatímním národním shromáždění
 - lid je zdrojem veškeré státní moci
 - národní výbory všech stupňů (místní, okresní, zemské) vzniknou na základě voleb
 - Prozatímní národní shromáždění vzejde z národních výborů (delegační volbou – kvůli rychlosti)
 - v obcích a okresech s převahou státně nespolehlivého obyvatelstva (především německého a maďarského) se ustaví správní komise

Slovenské národní povstání

Vánoční dohoda (1943) – první významný dokument slovenského protifašistického odboje

- uzavřeli ji představitelé komunistického a občanského odboje
- odmítli čechoslovakismus, chtěli rovnoprávnost Čechů a Slováků
- na jejím základě byla vytvořena Slovenská národní rada – brzy začala připravovat ozbrojené povstání

SNP – po vypuknutí povstání se sešla SNR v Banské Bystrici, vydala proklamaci, ve které oznámila vypuknutí povstání a své cíle

- vydala také nařízení Slovenské národní rady č. 1/1944 Zb. n. SNR „o vykonávání zákonodárnej, vládnej a výkonnej moci na Slovensku“
 - zákonodárnou, vládní a výkonnou moc na Slovensku vykonává SNR (= neuplatnila se klasická dělba moci)

- v platnosti zůstávají všechny zákony, nařízení a opatření, pokud neodporují republikánsko demokratickému duchu (= jiné řešení než v ústavním dekretu č. 2/1940 Úř. v. čsl. o prozatímním výkonu moci zákonodárné a č. 11/1944 Úř. v. čsl. o obnovení práv. pořádku = jiné než londýnské pojetí kontinuity: podle Londýna se všechny práv. předpisy vydané po Mnichovu neměly stát součástí práv. řádu)
- SNR vydala celkem 40 nařízení, například o zrušení fašistických stran nebo o potrestání zrádců a kolaborantů
- před svým rozchodem nařízením přenesla své pravomoci na předsednictvo
- orgánem SNR byl **Sbor pověřenců** – jednotliví pověřenci vykonávali jménem SNR vládní úkoly
- na povstaleckém území začaly vznikat **národní výbory** – po obnovení republiky se ustavily na celém československém území
- sociální demokracie se sloučila s komunisty (**KSS**), z občanského bloku vznikla Demokratická strana (**DS**)

2. POVÁLEČNÉ OBDOBÍ

Program první poválečné vlády Národní fronty (Košický vládní program)

Příprava a přijetí

1. **1943:** Beneš odjel do Moskvy, aby tam vyjednal smlouvu o přátelství, vzájemné pomoci a poválečné spolupráci se SSSR
 - zároveň se setkal s představiteli československých komunistů o dalším postupu ve válce a o poválečném uspořádání
 - ve většině otázek se shodli, problémy se týkaly zejm.:
 - otázky vztahů Čechů a Slováků
 - otázky postavení národních výborů (komunisté chtěli, aby národní výbory vznikly a fungovaly jako volené orgány, které budou mít občané možnost kdykoliv odvolat)
 - otázky politické výchovy v armádě (komunisté chtěli zřídit institut osvětových důstojníků, kteří by v armádě prováděli politickou výchovu)
 - komunisté i Beneš chtěli zmenšit počet politických stran, ale neshodovali se v tom, jak konkrétně by měl politický systém vypadat: Beneš prosazoval systém 3 stran (levice, pravice, střed), komunisté chtěli vystupovat samostatně

2. **Rozhodující jednání probíhala v březnu 1945 v Moskvě**

- Beneš se jich nezúčastnil, protože jako prezident měl být nestrannický
- jedinou stranou, která přišla na jednání s uceleným programem, byli komunisté, proto se jejich programový dokument stal podkladem pro jednání
- jednání se zadrhla při řešení vztahů mezi Čechy a Slováky, tuto kapitolu přeskočili a pak se k ní vrátili až nakonec

3. **Vyhlášení vládního programu (KVP)**

- v dubnu přicestovali do Košic, Beneš jmenoval novou československou vládu (vládu Národní fronty) a tato vláda schválila svůj program
- členy vlády bylo 16 Čechů a 9 Slováků
- členy vlády byli nejen ministři, ale také státní tajemníci

Obsah KVP

- KVP měl celkem 16 kapitol:

První kapitola:

- rozhodující význam SSSR při osvobození Československa

- vláda se představila jako **vláda Národní fronty Čechů a Slováků** (všechny polit. strany měly být sdruženy do Národní fronty a být zastoupeny v Prozatímním Národním shromáždění = neměla existovat koalice a proti ní stojící opozice)

- v ČSR existovaly tyto **politické strany**:

a) na Slovensku

Komunistická strana Slovenska (samostatná, ale zároveň vystupující jako součást KSČ)
demokratická strana

b) v českých zemích

komunisté

sociální demokraté

národní socialisté

strana lidová

} 3 socialistické strany = radikální posun doleva

- strany musely akceptovat program Národní fronty
- vznik nové strany musely ostatní polit. strany schválit

Druhá kapitola

- pojednávala o dalším postupu ve válce

Třetí kapitola

- o organizaci nové čsl. armády (měla být demokratická díky osvětovým důstojníkům)

Čtvrtá kapitola

- zásady zahraniční politiky

- nová republika se měla orientovat zejména na Sovětský svaz a na ostatní slovanské státy + spojence z války + dobré vztahy se sousedy

Pátá kapitola

- otázky vnitřní politiky

- zejména nové orgány místní správy – **národní výbory** (spory: komunisté chtěli národní výbory, které by byly výlučnými orgány státní moci a správy v místech, nekomunistické strany kladly větší důraz na odborný aparát)

- národní výbory na Slovensku vznikaly už za Slovenského národního povstání, pak po přechodu fronty, po válce reorganizovány na základě voleb

- přímo se volily pouze místní národní výbory, vyšší se volily nepřímou

Šestá kapitola

- **vztahy obou státních národů** – Čechů a Slováků

- postavení slovenských národních orgánů

- Slovensko - **Slovenská národní rada** byla zákonodárným orgánem a **Sbor pověřenců** orgánem moci výkonné

- ostrý spor se vedl o kompetence slovenských národních orgánů

Sedmá kapitola

- týkala se **Podkarpatské Rusi**, která byla po válce podstoupena SSSR

Osmá kapitola

- požadavek **odsunu Němců a Maďarů**

- s odsunem Maďarů nesouhlasily velmoci, proto byla uzavřena smlouva mezi ČSR a Maďarskem o vzájemné výměně obyvatel

Devátá kapitola

- potrestání válečných provinilců, zrádců a kolaborantů = **retribuce**

- k tomu byl zřízeny mimořádné lidové soudy a Národní soud

- o osudech Němců rozhodovaly retribuční dekry (16 a 17/1945 Sb., pak se k nim přidal ještě dekret č. 138/1945 Sb.)

- na Slovensku retribuční upravila SNR svým nařízením č. 33/1945 Zb. n. SNR

Desátá až třináctá kapitola

- týkaly se hospodářských otázek
- zajištění majetku Němců, Maďarů a kolaborantů a jejich postavení pod **národní správou**

- **konfiskace** jejich pozemkového majetku
- otázky obnovy průmyslu: **postavení klíčového průmyslu pod státní vedení**
- zajištění práce a výdělku pro všechny praceschopné lidi
- zajištění zemědělské výroby a postavení rolníků

Čtrnáctá kapitola – sociální politika

- proklamace práva všech pracujících dobrovolně se sdružovat v odborových organizacích = vytvořeno ROH – **Revoluční odborové hnutí**

Patnáctá kapitola – školství a kultura

Šestnáctá kapitola – proklamativní závěr

- vláda se bude vždy a všude řídit zájmem našich národů a republiky
- bude uskutečňovat zásadu, že lid je jediným zdrojem moci

Hlavní problémy:

a) Problematika **odsunu Němců**

- prosazovali to zejména představitelé domácího odboje
 1. fáze tzv. divoký odsun – s Němci bylo často krutě zacházeno
 2. fáze odsunu už probíhala pod mezinárodní kontrolou
- po skončení odsunu zůstalo v republice asi 185 000 Němců
- odsunu mají být vyloučeni ti, kteří se aktivně zapojili do protifašistického odboje (důkazní břemeno bylo na straně dotčené osoby)

b) Otázka **konfiskovaného majetku**

- konfiskovaný majetek přecházel pod národní správu (= neřešila se otázka vlastnictví, pouze zaváděla správu konfiskovaného majetku)
- majetky byly převedeny pod národní správu prostřednictvím opatření proti Němcům, Maďarům, zrádcům a kolaborantům
- majetkové přesuny v zemědělství se týkaly zejména pohraničních oblastí – zde měl být majetek konfiskován a nadále přidělován zájemcům o půdu
- nová pozemková reforma byla provedena až po únoru

c) **Znárodnění** (v KVP se výslovně o znárodnění nepíše; provedeno zejména dekrety z října 1945 č. 100 – 103/1945 Sb.)

d) Otázka **Čechů a Slováků**

- spory se týkaly postavení a kompetencí slovenských národů (nebyly jasně stanoveny v Košickém vládním programu)
- zpočátku ČSR fungovala prakticky jako (asymetrický) federativní stát
- byly uzavřeny tzv. **Pražské dohody** – vymezovaly kompetence
 - první dvě upravovaly poměr mezi ústředními orgány a slov. národními orgány v podstatě v duchu KVP
 - třetí dohoda omezovala pravomoci slov. národních orgánů a stavěla je pod přímou kontrolu ústředních orgánů (zejména vlády)

Právní povaha Košického vládního programu

- byl pouze interním dokumentem a byl závazný jen pro členy vlády
- jeho dosah však byl mnohem větší, neboť se stal pokladem pro mnohé zásadní změny oproti předválečnému uspořádání

Ustavení a úkoly Prozatímního národního shromáždění

- bylo jednokomorové
- vzniklo v **nepřímých volbách** – národní výbory volily volitele, ti zvolili delegáty na zemské sjezdy a tyto zemské sjezdy volily poslance
- strany Národní fronty se dohodly na vytvoření **jednotné kandidátky**

- mělo 300 členů: 100 Slováků (obě politické strany po 40, 20 představitelů významných společenských organizací) a 200 Čechů (každá politická strana 40 + 32 představitelů významných společenských organizací + 8 významných osobností)

- **hlavní úkoly:**

1. plnit funkce Národního shromáždění podle ústavy z roku 1920 (zejména fungovat jako zákonodárny orgán)
2. potvrdit ve funkci prezidenta (PNS se nepovažovalo kompetentní k volbě prezidenta)
3. provést ratifikaci prezidentských dekretů
4. připravit volby do ústavodárného Národního shromáždění

Volby v roce 1946

- byly všeobecné, rovné a přímé s tajným hlasováním
- v celostátním měřítku v nich zvítězili komunisté – premiérem se stal K. Gottwald
- na Slovensku dominovala DS
- byl schválen nový vládní program (Budovatelský program) – součástí dvouletý hospodářský plán

Třetí pražská dohoda

- důsledek porážky slovenských komunistů
- omezení pravomocí slovenských národních orgánů, ovládnutých DS

3. NÁSTIN MARXISTICKÉHO POJÍMÁNÍ STÁTU A PRÁVA

Pojetí státu

Součástí marxisticko-leninsko-stalinské ideologie prosazované po roce 1948 se stalo také nové chápání úlohy státu a práva ve společnosti, které ovlivňovalo základní funkce státu, přípravu základních kodexů v rámci právníkové dvouletky i běžnou právo tvorbu. Vycházelo především z učení o vztahu „hospodářské základny“, tj. „*hospodářského řádu společnosti v dané etapě jejího vývoje*“ (J. V. Stalin v tehdy velmi často citované práci O marxismu v jazykovědě), a „*společenské nadstavby*“, zahrnující „*politické, právní, náboženské, umělecké a filosofické názory společnosti a jim odpovídající politické, právní a jiné instituce*“ (týž). Podle marxistické teorie hospodářským poměrům každé etapy vývoje odpovídá určitá nadstavba. Nadstavba se tedy mění v závislosti na změně ekonomických podmínek nebo – jinak řečeno – základna je určující, nadstavba od ní odvozená. Vztah základny a nadstavby se však nechápal jen jednostranně, takže nadstavba nebyla vnímána čistě jen jako produkt základny. Její jednotlivé složky sice měly být primárně určovány stupněm rozvoje ekonomických vztahů, ale zároveň také podléhaly vlastním specifickým zákonitostem. Chápaly se tedy jako relativně autonomní a mohly a musely na základnu zpětně aktivně působit a ovlivňovat ji. Právě v tom se totiž viděl hlavní smysl nadstavby, která měla pomáhat vybudovat a pak petrifikovat odpovídající ekonomickou základnu. Relativně velkou autonomností se měly vyznačovat takové složky nadstavby jako náboženství, věda, kultura či

umění, naopak úzkou vazbou se k základně měla pojit politika – v institucionalizované podobě představovaná především státem – a právo.

Relativní samostatnost nadstavby se zdůrazňovala především ve vztahu k socialistické společnosti, která se měla zásadně lišit od předchozích vývojových etap tím, že díky uvědomělé činnosti vůdců proletariátu, vyzbrojených vědeckou teorií pravdivě odhalující zákony vývoje společnosti a umožňující anticipovat směr budoucího vývoje, její nadstavba v podobě socialistického státu mohla vzniknout dříve, než se plně dotvořila ekonomická základna, tj. socialistické výrobní vztahy. V této nezvyklé, z historie neznámé situaci se role nadstavby pochopitelně zvýrazňovala, protože měla významně napomoci rychlému dobudování socialistické ekonomiky.

K marxistickému pojetí státu: Podle marxismu každému typu výrobních poměrů (prvobytněpospolnému, otrokářskému, feudálnímu, kapitalistickému, komunistickému, resp. socialistickému) odpovídá určitá nadstavba, tedy také určitý typ státu, přičemž socialistický stát se narozdíl od starších typů při svém vzniku nemohl opřít o vlastní ekonomickou základnu, postupně vybudovanou už v lůně staré společnosti.

V Československu však ani socialistický stát nezačínal v roce 1948 na zelené louce. Relativně výhodnou výchozí pozici mu zajistila některá opatření z prvních poválečných let, zejména poměrně rozsáhlé znárodnování, díky němuž se stát stal rozhodujícím vlastníkem výrobních prostředků. K úspěšnému dobudování socialistické ekonomické základny i k dalším přeměnám v nadstavbě mělo mimo jiné přispět i urychlené přebudování právního řádu (viz zejména právníkou dvouletku).

a) S ohledem na „zaostávání“ ekonomické základny a na význam, který přikládala marxistická teorie ekonomické základně, nepřekvapí, že jedním z nejcharakterističtějších rysů socialistického státu se stala skutečnost, že ovládl nejen politickou, ale také ekonomickou oblast a že k jeho základním úkolům patřilo – na podkladě teorií zformulovaných ekonomických zákonů přechodného období od kapitalismu k socialismu – uvědoměle a plánovitě **řídít a usměrňovat vývoj národního hospodářství**. Jako základní nástroj mu při tom měly sloužit dlouhodobé závazné hospodářské plány (pětiletky) a jejich konkretizace v jednotlivých oblastech a kratších časových úsecích.

b) Další nový rys socialistického pojetí státu spočíval ve **zvýrazňování třídního aspektu** ve všech sférách společenského života a zejména v poukazech na skutečnost, že v minulosti stát vždy reprezentoval zájem vládnoucí menšiny a sloužil jí jako nástroj k potlačování bezprávné (otroci), poloprávné (závislé obyvatelstvo za feudalismu) nebo jen formálně /právně/ rovné většiny (proletariát za kapitalismu), zatímco socialistický stát vytvořila k ochraně svých zájmů pracující

většina společnosti na čele s dělnickou třídou. Měl ji chránit před příslušníky bývalých vládnoucích vrstev a jinými nepřáteli, usilujícími o rozvrácení socialistické společnosti a měl v jejím zájmu upevňovat nové ekonomické a společenské uspořádání. Pracující většina se také měla aktivně zapojit do výkonu státní moci.

Pojetí práva

Proti objektivismu platného práva, podle socialistické právní vědy jen zastírajícímu jeho buržoazní povahu, tj. diskriminaci pracující většiny obyvatelstva, se po roce 1948 stavělo otevřeně třídní pojetí: právo jako součást nadstavby vychází z potřeb ekonomické základny, závisí na ní, a tedy má jako ona třídní povahu. V životě společnosti hraje služebnou roli – jeho úkolem je hájit zájmy vládnoucí třídy.

V přechodu od kapitalismu k socialismu, kdy nadstavba zčásti „předběhla“ základnu, se právu připisovaly dva základní úkoly:

- na jedné straně aktivně napomáhat při likvidaci staré společenské základny, tj. kapitalistických výrobních vztahů, a při potlačování vlivu bývalé vládnoucí třídy a
- na straně druhé přispívat k formování a upevňování nové – socialistické – ekonomické základny a nové vládnoucí třídy.

Pro tvorbu práva z toho plynul požadavek „*tvorit normy, vyjadřující vůli třídy vládnoucí a sloužící k udržení společenského řádu vyhovujícího a výhodného pro tuto třídu*“ (Jan Bartuška na školení legislativců v roce 1951). Dobré zákony totiž, když vyjadřují potřeby materiálního života společnosti, se „*stávají závažným činitelem státní politiky, ... vznikají vlastně proto, že jsou pro stát, pro společnost nezbytné, ... mobilizují široké masy, organizují široké masy proti dožívajícím silám společnosti, proti třídním nepřátelům*“, a tak „*působí na společenské bytí, na ekonomickou základnu, aby rozřešení dozrálých úkolů materiálního života společnosti bylo dovedeno do konce, aby byl umožněn smělejší a rychlejší vývoj vpřed*“ (týž). Na aplikující právníky se zase apelovalo, aby ani na chvíli nezapomněli, že jakýkoliv právní princip, jakýkoliv právní předpis, jakýkoliv právní institut vždy slouží a má sloužit zájmům vládnoucí třídy.

V souvislosti s tvorbou i aplikací práva se v duchu marxistické dialektiky a pružné vazby mezi právem a ekonomickou základnou zdůrazňoval tvůrčí přístup, vyhlašoval se boj proti „*školometům a talmudistům*“, kteří „*chápu marxismus, jednotlivé závěry a poučky marxismu, jako souhrn dogmat, které se 'nikdy' nemění, přes změnu podmínek společenského vývoje*“ (J. V. Stalin). Aplikován na tvorbu práva se požadavek tvůrčího přístupu – sám chápán jako dogma – promítl do přesunu právo tvorby k pružným, snadněji měnitelným normám nižší právní síly. Při aplikaci práva

se jím zaštiťovalo nerespektování těch právních předpisů, které sice stále formálně platily, ale už se přežily a „*neodpovídaly novým potřebám*“.

4. ÚSTAVNÍ VÝVOJ (se zaměřením na česko-slovenský poměr)

a) Ústava z roku 1948

Příprava a přijetí ústavy

- začala se připravovat od roku 1946
- nový parlament se začal označovat jako **Ústavodárné národní shromáždění (ÚNS)**, protože jeho úkolem bylo přijetí ústavy
- kompetenční spor mezi vládou a ÚNS = obě instituce chtěly připravit text ústavy
- ÚNS vytvořilo Ústavní výbor a také Sbor expertů
- předsedou Ústavního výboru byl komunist Vladimír Procházka, který přednášel návrhy

Ústavní zákon č. 150/1948 Sb.

- ústava byla schválena až po únoru 1948 (č. 150/1948 Sb.) – označuje se jako „ústava 9. května“
- tvořily ji:

1. úvodní **Preambule**

- ČSR je lidově demokratická republika
- je jednotným státem Čechů a Slováků, lid je jediným zdrojem moci
- bude odstraněno vykořisťování člověka člověkem
- cílem veškeré usilování v něm je vybudování socialismu

2. **Základní články** (12); charakterizovaly hlavní instituce politického a hospodářského zřízení a představovaly úvodní ustanovení k jednotlivým kapitolám

- o třídní podstatě ČSR
- o její státní formě
- o unitaritě (jednotě) státu a o řešení vztahů Čechů a Slováků
- o svrchovanosti lidu
- o rovnosti práv a povinností občanů
- o základním poslání hospodářské soustavy a veškeré ekonomické činnosti

3. **Deset kapitol**

První kapitola: **Základní práva a povinnosti občanů**

(povinnosti = například vykonávat veřejné funkce, účastnit se na obraně státu, dodržovat zákon)

Druhá až čtvrtá kapitola: **Postavení a vzájemné vztahy ústředních orgánů**

- vycházela z dělby moci
- Národní shromáždění – jednokomorový orgán

Pátá kapitola: **Slovenské národní orgány**

- SNR
- Sbor pověřenců = jakási slovenská vláda
- podřízení vládě a okleštěné pravomoci podobně jako ve třetí pražské dohodě

Šestá kapitola: **Národní výbory**

- zrušení zemského zřízení a zavedení krajů

Sedmá kapitola: **Soudy**

- tzv. proces zlidovění soudnictví
- soudily senáty, které se skládaly ze soudců z povolání a soudců z lidu

Osmá kapitola: **Otázky hospodářského zřízení a vlastnických vztahů**

- tři hospodářské sektory
 - a) socialistický (vznikl znárodněním)
 - b) soukromý malovýrobní a
 - c) kapitalistický
- socialistický sektor = dvě formy vlastnictví:
 - a) socialistické státní vlastnictví a
 - b) družstevní vlastnictví

Devátá kapitola: Všeobecná ustanovení

- o státním občanství, státním území, státních symbolech

Desátá kapitola: Závěrečná a přechodná ustanovení

- generální interpretační klauzule (jak se má ústava interpretovat)

- platila až do roku 1960

Nejvýznamnější novelizace:

1. ú. z. č. 64/1952 Sb. o soudech a prokuratuře

- podle sovětského vzoru
- oddělení prokuratury od soudnictví
- prokuratura jako monokraticky řízený orgán se širokými pravomocemi

2. ú. z. č. 12/1954 o národních výborech

- všechny stupně národních výborů se začaly volit ve všeobecných, přímých, rovných a tajných volbách
- zavedena zásada demokratického centralismu – orgány měly být řízeny „shora“ a iniciovány a kontrolovány „zespodu“
- zásada dvojí podřízenosti výkonných orgánů národních výborů – horizontální a vertikální (například: rada okresního národního výboru byla podřízena plénu okresního národního výboru a zároveň radě krajského národního výboru)

3. ú. z. č. 33/1956 o slov. národních orgánech

- uvolnil vazbu slovenských orgánů na orgány ústřední
- částečně rozšířil jejich kompetence
- v praxi se tato změna příliš neprojevila

Kubešův návrh ústavy:

- text ústavy připravovaly i jednotlivé politické strany – samy si stanovily ústavní výbory, které se zabývaly návrhem

- pro národně socialistickou stranu připravil po právní stránce velmi kvalitní návrh ústavy **Vladimír Kubeš**:

- v čele státu měl být prezident – měl mít dalekosáhlá oprávnění
- Kubeš nesouhlasil s koncepcí národních výborů – ve své ústavě více zdůrazňoval odbornou úřednickou složku na úkor volených poslanců
- v celé ústavě nezmínil existenci českého a slovenského národa, nepočítal s existencí samostatných slovenských orgánů
- stát měl být spolkovým, měl se skládat ze tří zemí
- respektoval znárodnění, ale nechtěl, aby dále pokračovalo
- zakotvoval majetkovou svobodu – chtěl soukromému vlastnictví dát stejnou ochranu jako vlastnictví družstevnímu a státnímu
- počítal s existencí Ústavního soudu

b) Slovenské národní orgány podle ú. z. 33/1956 Sb.

Přestože v době vydání ústavy nejvyšší straničtí představitelé prezentovali její ustanovení o státoprávním vyjádření vztahu Čechů a Slováků jako ideální aplikaci marxisticko-leninského řešení národnostní otázky v československých podmínkách, došlo ihned po částečném politickém uvolnění v polovině padesátých let k rozsáhlé **novelizaci** páté hlavy ústavy o slovenských národních orgánech.

Slovenská národní rada dostala právo vydávat zákony ve věcech národní a regionální povahy a jmenovat a odvolávat sbor pověřenců a jeho jednotlivé členy, projednávala a schvalovala plán rozvoje národního hospodářství Slovenska a jeho rozpočet. Novela ústavy uvolnila úzkou závislost Sboru pověřenců na vládě. Sbor pověřenců řídil všechna odvětví a úseky státní správy na Slovensku s výjimkou věcí vyhrazených vládě (zejména zahraniční věci, zahraniční obchod, národní obrana, a železniční a letecká doprava). Měl zákonodárnou iniciativu ve věcech národní a regionální povahy a vydával vlastní nařízení. Mohl také přezkoumávat, měnit a rušit usnesení a opatření národních výborů a jejich rad.

V reálné pozici slovenských orgánů se však **nic zásadně nezměnilo**. Naopak na přelomu padesátých a šedesátých let se již schylovalo k dalšímu omezení jejich pravomoci, které se pak promítlo do nové ústavy z roku 1960.

c) Ústava z roku 1960

Na konci padesátých let dospěli vedoucí představitelé komunistické strany k přesvědčení, že se v Československu **podařilo vybudovat základy socialismu** a ústřední výbor KSČ inicioval urychlenou přípravu a schválení nové ústavy. Teze nového státoprávního uspořádání projednal a schválil Ústřední výbor Komunistické strany Slovenska na svém zasedání v polovině března 1960.

Ústava (ústavní zákon č. 100/1960 Sb.), běžně označovaná jako **socialistická**, konstatovala, že v Československu byl vybudován socialismus a zakotvila vedoucí úlohu KSČ (a změnila název státu na Československou socialistickou republiku – ČSSR). Tím na jedné straně vlastně jen uvedla právní stav do souladu s realitou, v níž stranické orgány na všech úrovních zásadním způsobem ovlivňovaly činnost státních orgánů a všech dalších článků veřejného života, na druhé straně zakomponovala do ústavy princip, který zásadním způsobem relativizoval většinu jejích dalších ustanovení.

Systém nejvyšších orgánů – Národní shromáždění, prezident a vláda – zůstal nezměněný. Orgány místní a územní správy zůstávaly národní výbory. Stejný v zásadě zůstal i systém soudů, i

když v této oblasti se na přelomu padesátých a šedesátých let velmi experimentovalo (zejména tzv. soudružské soudy z roku 1959 a místní lidové soudy z roku 1961).

Při úpravě **slovenských národních orgánů** ústava vycházela z představy, že *"úplné vítězství socialismu nastolilo mezi českým a slovenským národem vztahy plné vzájemné důvěry a bratrské spolupráce, jejímž výrazem je morálně politická jednota českého a slovenského lidu"*. Znovu se vrátila ke koncepci spojení zákonodárné a výkonné moci na Slovensku do rukou jednoho orgánu – Slovenské národní rady, kterou v šesté hlavě charakterizovala jako národní orgán státní moci a správy na Slovensku. Dobová právní věda v tom viděla pozitivní rys a oceňovala, že Slovenská národní rada se nejen usnáší na zákonech a usneseních, ale že je sama svými orgány také provádí a zajišťuje. Politický obsah nové státoprávní koncepce vyjadřovala teze o sbližování národů Čechů a Slováků.

V zákonodárné oblasti Slovenské národní radě příslušelo usnášet se v souladu s celostátním zákonodárstvím na zákonech Slovenské národní rady

- jednak v rámci vlastní působnosti, tj. *"ve věcech národní nebo regionální povahy, pokud k zabezpečení všestranného hospodářského a kulturního rozvoje Slovenska vyžadují zvláštní úpravu"*, a
- jednak odvozeně, tj. tehdy, kdy jí k tomu zmocní Národní shromáždění svým zákonem.

Tvůrci ústavy při vymezení obsahu zákonodárné kompetence prakticky – jen s nepodstatnou formulační změnou – **převzali ustanovení ústavního zákona č. 33/1956 Sb.**, ovšem doplnili je ustanoveními, která stavěla Slovenskou národní radu do plné závislosti na Národním shromáždění a zákony Slovenské národní rady v hierarchii právních norem pod zákony Národního shromáždění:

- svou zákonodárnou kompetenci ve věcech národní a regionální povahy měla vykonávat v souladu s celostátním zákonodárstvím,
- zákony měla, jak jsme již uvedli, vydávat také na základě zmocnění v zákoně Národního shromáždění (vyznívá to možná jako paradox, ale právě tato cesta - vydávání zákonů SNR na základě zmocnění - se ukázala jako nejschůdnější při postupném budování nových slovenských regionálních orgánů po roce 1963) a
- dříve výslovně garantované právo schvalovat ve formě zákona rozpočet Slovenska se změnilo v právo schvalovat rozpočet svůj, svých orgánů a přímo podřízených institucí a ve sféře národohospodářského plánování jí příslušelo pouze *"účastnit se přípravy státního plánu rozvoje národního hospodářství a v rámci státního plánu projednávat souhrnně otázky rozvoje národního hospodářství a kultury na Slovensku"*.

Jen na okraj připomeňme, že ústava přiznávala Slovenské národní radě právo **zákonodárné iniciativy** ve vztahu k zákonům Národního shromáždění. Za celou dobu od přijetí ústavy do

schválení zákona o československé federaci se ovšem projednávání iniciativního návrhu SNR na vydání zákona Národního shromáždění dostalo jako samostatný bod na program jednání jedinkrát.

d) Ústavní zákon o československé federaci z roku 1968

Myšlenka přebudování unitárního československého státu ve dvoudílnou federaci se přenesla ze sféry teoretických diskusí a zákulisních sporů, které byly důsledkem politického uvolnění v první polovině šedesátých let, do viditelné politické reality v březnu **1968**. Ve svém prohlášení z 15. března ji Slovenská národní rada prezentovala jako zásadní požadavek, jehož naplnění považuje za *conditio sine qua non* dalšího úspěšného rozvíjení demokratizace společnosti. Konstatovala při tom, že *"doterajší takzvaný asymetrický model - ktorý principiálne nie je schopný vyjadriť a správne zabezpečiť štátoprávne vzťahy dvoch rovnoprávných národov, pretože ich postavenie vyjadruje rozdielne - sa počas svojho 23-ročného uplatňovania v štátoprávnej a politickej praxi na Slovensku preukázateľne zdiskreditoval a jednotu republiky nielenže neposilňoval, ale naopak, oslaboval"*. Jako první krok na cestě k definitivnímu řešení požadovala vydání ústavního zákona, který by mimo jiné oddělil *"v Slovenskej národnej rade orgány zákonodarnej moci od orgánov moci nariad'ovacej a výkonnej"* a svěřil Slovenské národní radě na území Slovenska *"úplnú zákonodarnú právomoc okrem vecí ústavou taxatívne zverených do výlučnej právomoci Národného zhromaždenia"*. Tímto usnesením se začala řada složitých politických jednání, která po sovětské okupaci vyústila ve změnu státoprávního uspořádání

Přípravné práce k federalizaci v červenci legalizoval ústavní zákon č. 77/1968 Sb., na základě něž také vznikla jako český pendant Slovenské národní rady a první krok na cestě k symetrickému státoprávnickému uspořádání **Česká národní rada**. Završily se schválením ústavního zákona č. 143/1968 Sb. **o československé federaci**, novelizujícího (resp. podstatně měnícího) učlenění státu z ústavy z roku 1960.

Československo (stále Československá socialistická republika) se stalo **dvoučlennou federací** s jednotným státním územím a státním občanstvím. Jednotným zůstalo i společenské zřízení, hospodářství a zejména KSČ, v níž KSS tvořila zvláštní organizační složku. **Působnost** státních orgánů se dělila na výlučně federální, společnou a výlučně republikovou.

Na federální úrovni působily zejména dvoukomorové Federální shromáždění (Sněmovna lidu a Sněmovna národů), prezident republiky, federální vláda, federální ministerstva a další ústřední orgány státní správy, Nejvyšší soud ČSSR a řada dalších společných orgánů. **V rámci Slovenské socialistické republiky**, která se spolu s Českou socialistickou republikou ustavila jako jeden ze dvou subjektů federace, působila jako zákonodárný orgán Slovenská národní rada. Výkonnou moc měli v rukou vláda SSR, jednotlivá ministerstva a další ústřední orgány státní

správy. Ustavila se soudní soustava završená Nejvyšším soudem SSR. V územní správě působily národní výbory podřízené republikovému ministerstvu vnitra. Obdobná organizace vznikla i v České socialistické republice.

V podmínkách československé federace se **Slovenská národní rada**, která byla už v minulosti nositelkou zákonodárné moci na Slovensku, stala představitelkou národní svrchovanosti a svébytnosti slovenského národa a nejvyšším orgánem státní moci ve Slovenské socialistické republice. Příslušelo jí mimo jiné usnášet se na ústavě (čl. 142, odst. 2 ústavního zákona č. 143/1968 Sb.), ústavních zákonech a jiných zákonech republiky a též na návrzích zákonů předkládaných Federálnímu shromáždění, měnit zákony platné před vznikem federace, které nepatří do působnosti federace, dávat souhlas k mezinárodním smlouvám, k jejichž provedení je třeba zákona SNR, schvalovat střednědobý národohospodářský plán a státní rozpočet a zákonem zřizovat ministerstva a jiné ústřední orgány státní správy SSR a také svůj kontrolní orgán (čl. 107, odst. 1) a též schvalovat zákonná opatření svého Předsednictva. Mohla též zrušit nařízení nebo usnesení vlády republiky nebo všeobecně závazný předpis ministerstva nebo jiného ústředního orgánu státní správy SSR, pokud by odporovaly ústavě nebo jinému zákonu Slovenské národní rady.

Prakticky pouze v oblasti teorie zůstalo ustanovení, že zákony Slovenské národní rady nesmějí odporovat jejím ústavním zákonům, protože **ústava SSR se ani nezačala připravovat**. Slovenská národní rada proto schválila pouze tři ústavní zákony, týkající se dílčích změn hranic SSR.

Rozsah působnosti Slovenské národní rady v zákonodárství se odvíjel od **rozdělení působnosti mezi orgány federace a republik**, jak je vymezovaly čl. 7 – 9 ústavního zákona č. 143/1968 Sb. Výlučnou působnost ČSSR a společnou působnost ČSSR a republik vymezil ústavní zákon taxativním výčtem s tím, že všechny ostatní záležitosti patří do výlučné působnosti obou republik. **Do výlučné působnosti federace** patřily zahraniční politika včetně uzavírání mezinárodních smluv, zastupování ČSSR v mezinárodních vztazích a rozhodování o otázkách války a míru, národní obrana, federální státní rezervy, federální zákonodárství a správa v rozsahu působnosti federace, kontrola činnosti federálních orgánů a ochrana federální ústavnosti. **Do společné působnosti**, kde v jednotlivých oblastech působily federální orgány opět jen v taxativně uvedených věcech, spadaly plánování, finance, emisní činnost, cenové věci, zahraniční hospodářské vztahy, průmysl, zemědělství a výživa, doprava, pošty a telekomunikace, rozvoj vědy a techniky, práce, mzdy a sociální politika, sociálně ekonomické informace, právní úprava socialistického podnikání, normalizace, věci měr a vah, průmyslová práva, vnitřní pořádek a bezpečnost státu a věci tisku a jiných informačních prostředků.

Normalizační vedení KSČ, jehož mnozí slovenští členové se v roce 1968 zasazovali o federalizaci Československa a silné postavení národních republik, začalo brzy v zájmu snazšího řízení usilovat o **upevnění pozice federálních orgánů**. Tato snaha se ve vztahu k legislativě promítla zejména do ustanovení ústavního zákona č. 125/1970 Sb., který měnil a doplňoval ustanovení ústavního zákona o československé federaci. Negativně – stanovením působnosti federálních ministerstev – vymezovala právo tvornou pravomoc i příslušná ustanovení zákona č. 133/1970 Sb.

V osmdesátých letech se československá společnost dostala do hluboké krize. Její negativní dopady měla vyřešit další **ekonomická reforma** a také *"zdokonalení socialistického politického systému"*, jehož nedílnou součástí měl být též soustavný rozvoj demokracie. Tyto postuláty a jejich rozpracování do politických směrnic výrazně ovlivnily zaměření právo tvorby československých orgánů včetně Slovenské národní rady, avšak ke stabilizaci ekonomické situace ani k rozvoji skutečné demokracie nevedly.

5. TZV. PRÁVNICKÁ DVOULETKA 1949 – 1950

Vládní program z června 1948 obsahoval závazek vlády vytvořit organizační a právní rámec výstavby společnosti, uzpůsobený společenským a ekonomickým poměrům, která přinesla únorová mocenskopolitická změna. Za touto proklamací se skrýval záměr v krátké době zásadně přebudovat právní řád.

Formálním impulsem pro **vyhlášení právníké dvouletky** se stalo usnesení vlády z července 1948, jímž vláda uložila ministru spravedlnosti, aby pokud možno do 1. září 1950 předložil k projednání osnovy zákonů, jimiž bude kodifikováno právo z jeho oboru působnosti. Souběžně s tím se na ministerstvu vnitra začaly připravovat správní předpisy.

Nové zákoníky, nebo jak se tehdy podle sovětského vzoru častěji říkalo **kodexy**, měly upravit československé právo v jednotlivých odvětvích jednotně pro celé území státu a způsobem, který odpovídá novým sociálním a hospodářským poměrům.

Velký důraz se kladl na **využívání sovětských zkušeností**, neboť *„t.zv. právní věda a právní praxe v kapitalistických státech je ve slepé uličce“*, zatímco *„sovětsí právníci povznesli otázky praxe i teorie práva na nebyvalou výši a obohatili právní vědu o nové důležité poznatky“* (ze školení legislativců v roce 1951). Za největší autority se považovali A. V. Venediktov (práce Státní socialistické vlastnictví) a neblaze proslulý prokurátor A. J. Vyšinskij. V duchu dobové atmosféry se prosazoval nový styl práce, zahrnující *„cestu starých kabinetních porad, vyhrazených*

jen určitému vyvolenému počtu formalistických právníků,“ (tamtéž) a naopak spočívající v sepjetí politické a odborné složky a v široké spolupráci odborníků s pracujícími.

a)

Přípravu zákoníků **na ministerstvu spravedlnosti** odstartovalo v září 1948 vytvoření **zvláštního odboru pro kodifikační práce**. V rámci kodifikačního odboru začaly fungovat čtyři odborné komise (pro občanské právo hmotné, pro řízení v občanskoprávních věcech, pro trestní právo a pro zvláštní úkoly, tj. pro kodifikaci směnečného, šekového, známkového, vzorkového, autorského a obchodního práva), v nichž pracovali i dělníci, a politická komise. Kodifikačním komisím sloužily specializované útvary:

- a) koordinační oddělení slaďovalo kodifikační práce v rámci ministerstva a zajišťovalo spolupráci s jinými resorty,
- b) studijní oddělení sledovalo odbornou literaturu a právotvorbu zejména ze Sovětského svazu, ale i tzv. lidovědemokratických zemí a pořizovalo překlady odborných studií, učebnic a zákoníků a
- c) komise pro jazykovou úpravu dbala o gramatickou, syntaktickou a stylistickou kvalitu připravovaných textů.

Na přípravě kodifikací se vedle pracovníků kodifikačního odboru zúčastnilo přes pět set spolupracovníků. Z nich téměř polovina neměla právnické vzdělání. Právnický stav reprezentovalo několik univerzitních profesorů, více než stovka soudců a prokurátorů, 19 advokátů, dva notáři a řada úředníků.

V rámci **kodifikační komise pro občanské právo hmotné** nejdříve vzniklo **sedm dílčích subkomisí**, jež měly vypracovat zásady budoucí úpravy (subkomise pro obecnou část občanského zákoníka, pro věcné právo, pro obecnou část obligačního práva, pro zvláštní část obligačního práva, pro dědické právo, pro rodinné právo, pro knihovní právo). Jimi připravené zásady přezkoumala a zpracovala do ucelené podoby **první občanskoprávní subkomise**, zřízená v Praze v polovině roku 1949, a pak – také nově zřízená – **druhá občanskoprávní subkomise** při Pověřenectvu spravedlnosti v Bratislavě. Výsledek své práce předložily **redakční subkomisi**, v níž koncem října 1949 spatřila světlo světa nástin osnovy nového zákoníka se systematicky rozpracovanými zásadami. Pro řešení některých specializovaných otázek (úvodní ustanovení, základní ustanovení, náhrada škody) vznikly při zpracovávání konečné verze zákoníka v dubnu 1950 zvláštní pracovní kolektivy. Nejrychleji ovšem probíhala příprava samostatného **zákona o právu rodinném**, který byl schválen už v roce 1949.

Jako složky kodifikační **komise pro občanský proces** začaly původně pracovat subkomise pro organizaci soudů, pro exekuční řízení, pro nesporné řízení, pro některé zemědělské otázky, pro národní pojištění a pro občanský soudní řád. Po rozhodnutí o vypracování jednotné kodifikace, která upraví sporné, nesporné i exekuční řízení, přibýly v roce 1949 **pražská a bratislavská komise** pro jednotné civilní řízení a ještě později vznikly subkomise koordinující postup s přípravou zákona o právu rodinném, pro jednací řády a redakční subkomise v Praze a v Bratislavě.

Při přípravě trestněprávních předpisů se v rámci kodifikační komise ustavilo 13 subkomisí pro jednotlivé oblasti trestního práva hmotného i procesního, zvláštní subkomise pro vojenské trestní právo a pro trestní zákon. Konečnou podobu daly návrhům základních trestněprávních předpisů **redakční komise** pro trestní řád a pro trestní zákon.

Komise pro zvláštní úkoly se zabývala převážně otázkami souvisejícími s obchodem a podnikatelskými aktivitami. Jejich jedenáct subkomisí připravovalo novou úpravu patentního práva, ochranných známek, chráněných vzorů a nekalé soutěže, podnikového rejstříku, autorského práva, akciových společností, směnečného a šekového práva, pojistné smlouvy, veřejných skladišť a cenných papírů, spediční a nákladní smlouvy, občanskoprávních sdružení a podnikové plné moci.

b)

Úkolem připravit **nové správní předpisy** vláda pověřila **ministerstvo vnitra**. Předběžný plán jejich přípravy projednal už kroměřížský sjezd národních výborů, konaný u příležitosti stého výročí Kroměřížského sněmu v roce 1948. Vzhledem k povaze problematiky a obrovské nepřehlednosti dosavadní právní úpravy bylo nereálné, aby základní správní předpisy vznikly v termínech právnické dvouletky, proto se ministerstvo v první fázi soustředilo na rychlou přípravu **kodifikací trestního práva správního**.

Podobně jako ministerstvo spravedlnosti přeneslo rozhodující podíl na přípravě výchozího materiálu na **komise** a z nich konstituované specializované subkomise, složené z odborníků i laiků. Uspořádalo také několik anket (tj. dotazníkových akcí), jejichž prostřednictvím chtělo získat od pracovníků národních výborů informace o jejich praktických zkušenostech, potřebách a nejvíce pociťovaných nedostatcích stávající úpravy. Konečnou redakci zákoníků trestního práva správního pak připravila příslušná odborná oddělení ministerstva.

Právnická dvouletka

= rychlé přebudování (**rekodifikování**) právního řádu, resp. nejdůležitějších právních odvětví

- cílem bylo vytvořit **jednotný právní řád** pro Československo a zároveň nové (**socialistické, nevykořisťovatelské**) právo

byly přijaty

1. zákon č. 265/1949 Sb. **o právu rodinném** – do té doby rodinné právo u nás jako samostatné právní odvětví neexistovalo a bylo součástí občanského práva

2. série trestněprávních předpisů (č. 86 – 89/1950 Sb., tj. **trestní zákon, trestní řád, trestní zákon správní a zákon o trestním řízení správním**);

- o přestupcích nerozhodovaly soudy, ale národní výbory

3. základní občanskoprávní předpisy (č. 141 a 142/1950 Sb., tj. **občanský zákoník a občanský soudní řád**)

- vlastnictví se dělilo na socialistické (státní nebo družstevní), osobní vlastnictví občanů a soukromé vlastnictví (těch předmětů, které sloužily jako výrobní prostředky)

- k těmto zákl. předpisům můžeme ještě připojit

4. zákon č. 99/1950 Sb. **o hospodářských smlouvách a státní arbitráži** – stal se východiskem pro vytvoření nového samostatného právního odvětví – hospodářského práva (místo obchodního práva)
5. rámcový zákon **o organizaci JZD** č. 69/1949 Sb. – jednotná zemědělská družstva měla být vytvářena dobrovolně, postupně však lidé k tomu začali být nuceni
6. zákon č. 58/1950 Sb. **o vysokých školách**

6. TRESTNÍ PRÁVO

a) Trestní právo v letech 1945-1948

Základem poválečného trestního práva zůstaly **recipované právní předpisy**, především rakouský trestní zákon z roku 1852 a trestní řád z roku 1873, uherský trestní zákon z roku 1878 a trestní řád z roku 1896 a vojenské trestní předpisy z let 1855 a 1912 v podobě, jakou nabyly v první republice. Ústavní dekret prezidenta republiky č. 11/1944 Ú. v. čsl. výslovně zakázal používat trestní předpisy z doby nesvobody.

První nové trestněprávní předpisy určené pro poválečné období vznikaly už za války z normotvorné činnosti londýnských orgánů (úprava vojenského soudnictví, později nahrazený a fakticky nepoužívaný retribuční dekret ze začátku roku 1945) a Slovenské národní rady (obnovení platnosti československých předpisů v oblasti vojenského trestního soudnictví a trestní ustanovení v řadě nařízení, například o rozpuštění fašistických stran a organizací nebo o zajištění německých a arizovaných podniků). Nesporně nejvýznamnějšími předpisy tohoto období jsou **retribuční dekrety č. 16/1945 Sb. o potrestání nacistických zločinců, zrádců a jejich pomahačů a o mimořádných lidových soudech** a 17/1945 Sb. **o Národním soudu a nařízení č. 33 a 55/1945 Zb. n. SNR, upravující poněkud odlišně potrestání Němců, Maďarů, zrádců a kolaborantů na Slovensku**. Spolu s nimi je třeba připomenout i tzv. malý retribuční dekret č. 138/1945 Sb., který – aby předešel problémům s posuzováním méně závažných forem kolaborace a zamezil zcela neodůvodněným tvrdostem – s platností pro české země upravoval postih menších provinění proti národní cti, postihovaných národními výbory. Velmi problematickým předpisem byl **zákon č. 115/1946 Sb., kterým se za právní označovala jednání související se znovunabytím naší svobody nebo směřující k spravedlivé odplatě za činy okupantů a jejich pomahačů z období od 30. září 1938 do 28. října (sic!) 1945, i když byla jinak trestná**. Z dalších opatření připomeňme, že zřejmě mnozíci se případy zběhnutí a sebepoškozování v době, kdy československé jednotky operovaly na domácí půdě, vedly k tomu, že hlavní velitel dostal právo, nabudou-li většího rozsahu,

hrozit za ně přísnějšími tresty (pres. dekret č. 3/1945 Sb.). Na neurovnané poměry po skončení války reagoval dekret o přísném trestání drancování (č. 38/1945 Sb.), který pachatelům tohoto trestného činu za přitěžujících okolností hrozil i trestem doživotního žaláře. Prezident republiky také dočasně zrušil porotní a kmetské soudy. V poněkud pozměněné podobě (způsob výběru porotců, podíl MNV na sestavování porot, rozšíření působnosti) obnovil porotní soudy zákon č. 232/1946 Sb. Zákon č. 182/1947 Sb. sjednotil stíhání protistátních zločinů na celém území státu, když nařídil rozhodovat podle zákona na ochranu republiky z roku 1923 (slovenské soudy do té doby postupovaly podle zákona č. 320/1940 Sl. z. o trestných činech proti státu). Odezvou na zneužívání kritické zásobovací situace se stal zákon o stíhání černého obchodu a jiných pletich (č. 15/1947 Sb.), který tato jednání zásadně hodnotil jako přestupky, avšak za určitých okolností i jako soudně postihované přečiny nebo zločiny. Trestní ustanovení obsahovaly také znárodňovací dekrety, zákon v dvouletém hospodářském plánu, zákon o úpravě stálých voličských seznamů, zákon o volbě ústavodárného Národního shromáždění a řada dalších předpisů.

a) Poúnorové změny

Vzhledem k tomu, co již víme o povaze trestního práva, nás jistě nepřekvapí, že také po únorových událostech na sebe nenechaly změny trestního zákonodárství dlouho čekat. Na trestní postih nepřátel nového režimu pamatovala i nová **ústava**, která v § 37 prohlásila za trestné projevy a činnost směřující k ohrožení samostatnosti, celistvosti a jednoty republiky, ústavy a lidově demokratického zřízení.

Nejvýznamnějším z poúnorových trestních předpisů byl nesporně **zákon č. 231 Sb. na ochranu lidově demokratické republiky**, který prakticky prováděl uvedené ustanovení ústavy a stal se i základem pozdější úpravy odpovědnosti za protistátní trestné činy. Už z jeho názvu je zřejmé, že nahrazoval zákon č. 50/1923 Sb. na ochranu republiky a nově a vesměs přísněji a vágněji upravoval odpovědnost za trestné činy proti vnější a vnitřní bezpečnosti státu a proti mezinárodním vztahům. Trestným se stalo například i nedovolené opuštění republiky. Podobně jako v roce 1923 doplňoval tento zákon předpis upravující příslušnost k rozhodování o protistátních trestných činech – **zákon č. 232/1948 Sb. o státním soudu**.

Procesněprávní ustanovení obsahoval též **zákon č. 319/1948 Sb. o zlidovění soudnictví**, který mimo jiné upravil příslušnost soudů, rozšířil pravomoci i příslušnost prokuratury, upravil opravné prostředky a v zájmu urychlení poněkud – i na úkor práv obžalovaného – zjednodušil soudní řízení. Ihned po únoru byla dočasně (do konce roku) obnovena účinnost a měnila se některá ustanovení retribučního dekretu č. 16/1945 Sb. a jemu odpovídajícího nařízení SNR č. 33 Zb. n.

SNR. Nově byl upraven výkon trestů postihujících majetek odsouzeného a s ohledem na inflaci se zvýšily sazby peněžitých trestů.

Trestněprávní ustanovení obsahovala také série znárodnovacích předpisů, zákon o volbách Národního shromáždění a další předpisy. Najdeme je dokonce v takových zákonech, kde bychom to podle jejich názvu určitě nečekali. Tak zákon o zatímních změnách v některých občanských věcech právních (č. 266/1949 Sb.) obsahuje ustanovení o trestním postihu osob, které neplní svou zákonnou povinnost vyživovat nebo zaopatřovat jiného, a duchovních, kteří nebudou respektovat ustanovení nového zákona o právu rodinném a prováděcích předpisů k němu.

c) Trestní právo hmotné po roce 1948

Trestní zákon z roku 1950

V rámci právnické dvouletky připravilo ministerstvo spravedlnosti také nový **trestní zákon** (č.86/1950 Sb.). Nahradil starší trestněprávní předpisy včetně do té doby samostatného vojenského trestního zákona z roku 1855. Po zhodnocení prvních negativních zkušeností z aplikace nové trestněprávní úpravy byl v období dílčího uvolnění společenské atmosféry v roce 1956 částečně novelizován.

Při přípravě nových trestněprávních předpisů se vycházelo z premisy, „že budováním socialismu odstraňujeme ekonomickou základnu socialismu“, ale zároveň že „buržoazie, ve snaze znovu získat ztracenou moc, všemi prostředky bojuje proti lidově demokratickému zřízení“ (důvodová zpráva). Proto měl trestní zákon především chránit lidově demokratickou republiku, její socialistickou výstavbu a blíže neurčené „zájmy pracujícího lidu“ a teprve za ně radil ochranu jednotlivce. Podle vzoru sovětského trestního práva si za cíl kladl i výchovu k dodržování pravidel socialistického soužití. Za **trestný čin** se považovalo pro společnost nebezpečné a zaviněné jednání, které naplňuje znaky skutkové podstaty uvedené v zákoně. Zákonodárce tedy vycházel z materiálního pojetí trestného činu, podle nějž je trestné jednání, které **vykazuje znaky skutkové podstaty** některého trestného činu, popsané v zákoně, a **je společensky nebezpečné** (formální pojetí nepovažuje společenskou nebezpečnost za nezbytnou podmínku trestnosti). Jako jednu z podmínek trestnosti tedy stanovil společenskou nebezpečnost činu, avšak kritéria pro její určování neobsahoval. Velmi úzce vymezil možnost snížení trestu a podmíněného odsouzení. Trestal se též pokus trestného činu, návod a pomoc při jeho spáchání.

Prvořadým **účelem trestu** bylo „zneškodnit nepřítele pracujícího lidu“, dále měl zabránit pachateli v dalším páčání trestné činnosti a výchovně působit jak na pachatele, tak na ostatní obyvatelstvo. Zákonodárce nerozlišoval politické a kriminální delikty. Opustil také tradiční dělení soudně trestných deliktů na zločiny, přečiny a přestupky a pro každé porušení trestního zákona zavedl jednotné označení **trestný čin**. Druhou kategorií deliktů – přestupky – zahrnul do zvláštního

trestního zákona správního a vyloučil z kompetence soudů (toto kategorické řešení však brzy korigoval, viz níže). **Skutkové podstaty** trestných činů, rozdělené podle chráněných zájmů do deseti hlav zvláštní části trestního zákona, někdy formuloval velmi vágně. Například u jednoho z protistátních trestných činů – pobuřování – se nevyžadoval nepřátelský úmysl a bylo jej dokonce možné spáchat z nedbalosti.

Zákon rozlišoval širokou škálu **hlavních a vedlejších trestů**, přičemž neumožňoval ukládat vedlejší tresty samostatně. Ve výčtu trestů, rozdělených na hlavní a vedlejší, přičemž vedlejší mohly být uloženy jen spolu s některým hlavním, najdeme jako hlavní trest smrti, doživotí (jako zmírnění trestu smrti), odnětí svobody až na dobu 25 let a nápravné opatření, jako vedlejší například zákaz činnosti a zákaz pobytu, které mohl soud uložit i s účinností navždy, ztrátu státního občanství, ztrátu čestných občanských práv, propadnutí jmění nebo peněžité trest. Po odpykání vlastního trestu mohl být odsouzený zařazen na dva roky do tábora nucených prací. Vedle nebo místo trestu mohl soud vyslovit ochranné opatření v podobě ochranného léčení, ochranné výchovy mladistvého a zabránění věci. U jednotlivých trestných činů zpravidla stanovil široké rozpětí trestní sazby, a tak soudům otevřel možnost výrazně promítnout do uloženého trestu okolnosti jednotlivých případů.

Kvalitu trestního soudnictví v padesátých letech ovlivnila nejen úroveň nových předpisů, postavení a profesní připravenost nových soudců a prokurátorů, z nichž většina získala požadované právnické vzdělání v roční Právnické škole pracujících, vyhrocená společenská atmosféra, právní nihilismus a masivní tlak na „třídní“ rozhodování, ale také samotný fakt rekodifikace. Její nová a velmi často vágní a „novátorská“ ustanovení musela právní teorie a praxe teprve zpracovat, vyložit a v rozhodovací praxi prověřit, zatímco před rokem 1951 se při aplikaci starších předpisů mohly orgány činné v soudním řízení opřít o řadu teoretických prací, judikátů a komentářů.

V roce 1950 Národní shromáždění v reakci na zostřující se mezinárodní situaci doplnilo trestní zákon zákonem č. 165/1950 Sb. **na ochranu míru**, který hrozil trestem odnětí svobody tomu „kdo se pokusí rozrušit mírové soužití národů tím, že jakýmkoliv způsobem podněcuje k válce, válku propaguje nebo válečnou propagandu jinak podporuje“.

Trestní zákon z roku 1961

Proklamované **vybudování socialistické společnosti** spojované s odstraněním základních třídních antagonismů i uznání zjevných nedostatků kodifikace z roku 1950 vyžadovalo přijetí nového **trestního zákona**. Národní shromáždění jej schválilo jako zákon č. 140/1961 Sb.

Zákonodárce v něm odstranil řadu nedostatků předchozí úpravy, přesto nevyřešil ani zdaleka všechny neduhy československého trestního práva. **Pozitivem** nesporně bylo, že všechny zákonem

chráněné zájmy, mezi než patřila i ochrana práv a oprávněných zájmů občanů, tvořily nedílnou jednotu a nebylo tedy možné jeden jednoznačně nadřazovat ostatním. Celkově se snížily trestní sazby, maximální výměra trestu odnětí svobody činila 15 let a trest smrti se stal výjimečným. Rozšiřoval se prostor pro podmíněné odsouzení a podmíněné propuštění atp.

Zákonodárce také stanovil kriteria pro určení společenské nebezpečnosti trestného činu, čímž ovšem jen napravit největší vadu **materiálního pojetí trestného činu**, které se jeví jako problematické samo o sobě, neboť různé hodnocení zjevně stejného jednání nepřispívá k upevnění právního vědomí. Trestní právo si také stále zachovávalo svou **převážně represivní podobu**, tresty byly často nepřiměřeně vysoké a existovaly mezi nimi zjevné neodůvodněné disproporce (např. rasantní ochrana majetku v socialistickém společenském vlastnictví ve srovnání s ochranou majetku občanů), řada skutkových podstat si nadále zachovala široké formulace (rozvracení republiky, maření úředního rozhodnutí), trestné bylo například opuštění republiky atp.

d) Trestní právo procesní po roce 1948

Trestní řád z roku 1950

V rámci právnické dvouletky připravilo ministerstvo spravedlnosti také nový **trestní řád** (č. 87/1950 Sb.). Nahradil starší procesněprávní předpisy včetně do té doby samostatných vojenských trestních řádů z roku 1912. I on byl po zhodnocení prvních negativních zkušeností z jeho aplikace v roce 1956 částečně novelizován.

Zákon č. 87/1950 Sb. **o trestním řízení soudním** (trestní řád) vznikl souběžně s trestním zákonem a navazoval na dílčí zásahy do soudního řízení, obsažené v zákoně o zlidovění soudnictví z roku 1948. Zákonodárce rozčlenil jeho 326 paragrafů do devíti hlav a postupně v nich po obecných ustanoveních upravil jednotlivé fáze trestního řízení, odchylky pro zvláštní způsoby řízení a prozatímní organizaci vojenského soudnictví. Chtěl soudní řízení **zjednodušit**, aby jej učinil srozumitelnější pro laiky a vytvořit příznivou situaci pro zapojení soudců z lidu, kteří měli svou činností vnášet do soudního řízení prvek demokratičnosti a zajišťovat lidovou kontrolu rozhodování soudu. Proto odstranit řadu formálních ustanovení včetně takových, která představovala významné záruky práv obviněného a obžalovaného, avšak podle tehdejších názorů trestní proces jen zbytečně komplikovala, znepréhledňovala a prodlužovala. Jejich absence pak umožnila používání neetických postupů v přípravném řízení a zneužití trestního postihu proti nepohodlným odpůrcům režimu.

Trestní řízení vycházelo z tradičních zásad, i když někdy nově interpretovaných. Veškerá ustanovení trestního řádu měla napomáhat **zjištění materiální pravdy**. Zákonodárce zakotvoval

zásadu **veřejnosti, ústnosti a bezprostřednosti** řízení, princip **volného hodnocení důkazů, právo na obhajobu**.

Trestní řízení sestávalo z přípravného řízení, řízení před soudem a z výkonu rozhodnutí. Smyslem **přípravného řízení** bylo připravit podklady pro rozhodování soudu. Trestní řád zrušil instituci vyšetřujícího soudce a přenesl jeho pravomoci a povinnosti na prokurátora, který se stal rozhodujícím činitelem celého přípravného řízení, v němž zpravidla osobně konal vyšetřování, spolupracoval s orgány Bezpečnosti a činil veškerá důležitá rozhodnutí, včetně rozhodnutí o vzetí obviněného do vazby, provedení domovní prohlídky či otevření zásilky. V řízení před soudem pak vystupovat jako žalobce. Podle důvodové zprávy *„není jen úředníkem, který se ujímá činnosti teprve okamžikem, kdy mu bezpečnostní služba dodá na stůl trestní oznámení o spáchaném trestném činu“*, nýbrž *„musí být iniciátorem a středem vší pečlivé bdělosti, vždy plně informovaným o veškerém politickém a hospodářském dění; musí být vždy připraven zakročit se vší přísností proti zločinnosti, a to především proti všem protistátním piklům, proti zrádcům, povalečům, rozkradačům socialistického vlastnictví, proti sabotérům a ničitelům státního majetku, proti nepřátelům pracujících a těm, kdo rozvracejí lidově demokratické zřízení“* (důvodová zpráva). **Řízení před soudem** sestávalo z **hlavního a odvolacího líčení**. Úprava hlavního líčení, v němž se rozhodovalo o žalobě, navázala na ustanovení zákona o zlidovění soudnictví. Zásadně probíhalo jako veřejné a formou ústního řízení a zpravidla končilo vynesemím rozsudku (mohlo skončit též přerušením nebo zastavením trestního stíhání, případně postoupením věci jinému orgánu). Proti naprosté většině rozsudků se bylo možné odvolat. Odvolání bylo založeno na apelačním principu, takže se před odvolacím soudem zpravidla opakovalo hlavní líčení a odvolací soud rozhodoval ve věci. Změnit pravomocné rozhodnutí umožňovaly instituty stížnosti pro porušení zákona, která směřovala k nápravě rozhodnutí, vadného už v době svého vydání, a obnovy trestního řízení, požadované k nápravě nesprávných rozhodnutí v těch případech, kdy dodatečně vyšly najevo nové závažné skutečnosti. Některé procesní odchylky zákon stanovil pro řízení proti mladistvým, kde kladl důraz na výchovný aspekt, proti uprchlému, o vydání k trestnímu stíhání do ciziny, pro stanné řízení a pro polní řízení před vojenskými soudy. **Vykonávací řízení** náleželo zase především prokurátorovi, který měl především dbát, aby si odsouzení své tresty co nejdříve odpykali. V určitých případech mohl výkon trestu odnětí svobody nebo nápravného opatření odložit nebo přerušit. O podmíněném propuštění z trestu odnětí svobody rozhodovaly na návrh vězeňské správy nebo prokurátora i nadále k tomu zřízené komise u krajských soudů, kterým příslušelo také rozhodnout, zda bude odsouzený po propuštění z výkonu trestu zařazen do tábora nucené práce.

V roce 1961 nahradil trestní řád z roku 1950 nový předpis – zákon č. 141/1961 Sb. – a odstranil některé jeho nedostatky.

Trestní řád z roku 1961

Trestní řád č. 141/1961 Sb. přinesl v reakci na soudní praxi padesátých let do trestního řízení **řadu zlepšení**. Výslovně formuloval zásadu presumpce nevin, zdůraznil zásady objektivní pravdy, ústnosti v řízení před soudy a bezprostřednosti dokazování, zásadu volného hodnocení důkazů vztáhl nejen na soud, při formulaci důvodů zproštění obžaloby soudem vycházel ze zásady *in dubio pro reo*. Všechny orgány činné v soudním řízení měly postupovat tak, aby šetřily ústavně zaručená práva občanů. Zárukou dodržování zákonnosti v soudním řízení se měla stát vzájemná kontrola orgánů činných v trestním řízení a větší účast pracujících při boji s kriminalitou. Tu měla zaručit především práva společenských organizací účastnit se v hlavním líčení a poskytnout záruku za obviněného a možnost projednat některé méně závažné trestné činy před místními lidovými soudy.

Přetrvávala však **vážná negativa**. Řada problémů se pojila především k pojetí přípravného řízení. Výkon vazby, který nebyl upraven samostatným zákonem, ač by si to zaslouhoval, (a výkon trestu odnětí svobody, zákonem upravený v roce 1965) spadal do resortu ministerstva vnitra, takže bezpečnostní orgány mohly působit na obviněného a ovlivňovat jeho výpověď a chování u soudu. Zákon také neposkytoval dostatečné záruky, že vazba bude uvalována jen v nezbytných případech a na nezbytně nutnou dobu. Jen minimálně chránil též zájmy poškozeného.

Trestní řád novelizoval zákon č. 57/1965 Sb. Rozlišil **tři druhy přípravného řízení** (objasňování, vyhledávání a vyšetřování) a dával obhájci právo zúčastnit se úkonů prováděných v něm.

V roce 1973 novelizace trestního řádu (č. 148 Sb.) zavedla při projednávání přečinů a některých trestných činů řízení **před samosoudcem**. Projednání přečinu předcházelo objasňování prováděné zpravidla orgány Sboru národní bezpečnosti.

V roce 1965 schválilo Národní shromáždění také velmi potřebný **zákon o výkonu trestu** (č. 59 Sb.). Výkon trestu odnětí svobody se podle něj vykonával ve třech nápravně výchovných skupinách, přičemž diferenciací mezi odsouzenými měla zaručit vyšší účinnost výchovného působení. Zakotvil také práva a povinnosti odsouzených ve výkonu trestu a systém kázeňských odměn a trestů.

c) Trestní právo správní

O oprávněnosti samostatné existence a o vymezení **trestního práva správního** se vedly spory už v meziválečném období. V době právnické dvouletky převládlo přesvědčení, že tvoří specifickou součást správního práva, upravující postih za méně společensky nebezpečné delikty, uskutečňovaný správními orgány, tedy mimosoudní cestou. Proto bylo v rámci právnické dvouletky kodifikováno samostatně trestním zákonem správním a trestním řádem správním. Stalo se pak jedním z nejvíce užívaných nástrojů persekuce nepohodlných občanů.

Ustanovení **trestního zákona správního č. 88/1950 Sb.** vycházejí z obdobných principů jako trestní zákon č. 86/1950 Sb. Jsou uspořádána do obecné a zvláštní části. Za **přestupky** se označují „činy, které nejsou trestné podle trestního zákona soudního“. K jejich spáchání se vyžadovalo zavinění ve formě úmyslu nebo vágního nezachování opatrnosti, jakou společnost vyžaduje. Postihovaly se i pokus, návod a pomoc. Tresty, ukládané za přestupek se dělily na hlavní a vedlejší. Hlavními tresty byly trest odnětí svobody až do jednoho roku, veřejné pokárání a pokuta. Mezi vedlejší tresty, které nebylo možné uložit samostatně, patřily propadnutí jmění, zákaz činnosti, zákaz pobytu, propadnutí věci a uveřejnění nálezu. Zákazy činnosti a pobytu bylo možné vyslovit i natrvalo.

Zvláštní část trestního zákona správního vypočítávala jednotlivé skutkové podstaty, rozdělené do šesti skupin podle důležitosti chráněných zájmů. V první hlavě zvláštní části chránil hospodářské zájmy státu, v dalších pak postupně práci, zdraví lidu a zásobování, veřejný pořádek, brannost, kulturní život pracujících a občanské soužití. Zákonodárce deklaroval snahu postihnout všechny formy nepřátelské činnosti, proto do čela každé hlavy postavil obecné ustanovení, umožňující stíhat i jednání, nepopsaná v jednotlivých, záměrně pružně formulovaných skutkových podstatách.

d) Trestní řízení správní

Trestní řízení správní nebylo v českých zemích upraveno jednotně. Ustanovení, která se jej dotýkala, obsahovala řada předpisů, z nichž můžeme připomenout známý obuškový patent z roku 1854. V první republice sehrávala významnou úlohu v rozvoji trestního práva správního judikatura Nejvyššího správního soudu, kterému příslušelo trestní rozhodování správní kontrolovat. V oblasti platnosti bývalého uherského práva platilo nařízení ministerstva vnitra a spravedlnosti o jednotné úpravě policejního trestního řízení z roku 1909, které svěřovalo rozhodování do rukou policejního samosoudce.

Zákon o trestním řízení správním č. 89/1950 Sb. (trestní řád správní) sjednocoval rozdílné předpisy platné v jednotlivých částech republiky i rušil různé formy trestního řízení

správního. Rozhodování o přestupcích svěřoval **národním výborům**, resp. jejich trestním komisím a odborům národních výborů. Podle komentáře z roku 1959 „jednotlivé části zákona jsou zpracovány tak, aby byly jasnou směrnicí pro národní výbory, ale na druhé straně nespoutávají jejich iniciativnost při konkrétním provádění“, proto „v zákoně jsou zakotveny pouze hlavní zásady“, což „umožní národním výborům, aby účinně a pohotově zasahovaly v každé vzniklé situaci“.

e) Novelizace trestního práva správního

Základní předpisy trestního práva správního **novelizoval** už v roce 1953 zákon č. 102 Sb., kterým se mění a doplňují některá ustanovení trestního práva správního, a v roce 1957 zákon č. 14 Sb., kterým se mění a doplňuje trestní zákon správní. První novelizací zákonodárce reagoval na velmi častá závažná pochybení v rozhodovací činnosti národních výborů (nedostatečné dokazování skutkového stavu a jiná porušení i tak vágních procesních předpisů, preference hodnocení osoby pachatele před povahou skutku, uplatňování osobních a jiných zájmů a pod.), k jimž přispívaly i nedostatky platné úpravy trestního práva správního. Odňal, podle oficiálního zdůvodnění proto, aby posílil jejich výchovné působení, národním výborům právo ukládat některé vysloveně represivní tresty jako odnětí svobody, pokuty vyšší než 3000 Kčs, propadnutí jmění nebo zákaz pobytu tím, že **přenesl rozhodování o závažnějších přestupcích na soudy**. Zavedl také nový druh trest - **nápravné opatření**, který bylo možné uložit místo trestu odnětí svobody. Spočíval v přeřazení trestaného pachatele na dobu až tři měsíce na určenou práci, vykonávanou za sníženou odměnu a bez některých výhod vyplývajících z pracovního poměru.

Novelizace trestního zákona správního z roku 1957 sladřovala stíhání trestných činů a přestupků, aby se **zabránilo tomu, že přestupek bude potrestán přísněji než trestný čin** (zakazovala ukládat více hlavních trestů vedle sebe, snižovala výši pokut, rozšířila možnost ukládat trest veřejného pokárání, umožňovala vyslovit zákaz činnosti maximálně na tři roky).

f) Prokuratura

Nové postavení prokuratury se upíralo o ustanovení ústavního zákona č. 64/1952 Sb. o soudech a prokuratuře a zákona č. 65/1952 Sb. o prokuratuře, nahrazeného v roce 1956 novým zákonem o prokuratuře (také č. 65 Sb.). Podle sovětského vzoru prokuratura představovala samostatný, přísně **centralizovaný monokratický orgán** na čele s generálním prokurátorem,

vykonávající dozor nad dodržováním zákonnosti a vybavený velmi širokými pravomocemi nejen v oblasti trestního práva.

7. OBČANSKÉ PRÁVO HMOTNÉ

1. Charakteristika

Kodifikace občanského práva hmotného v roce 1950

Národní shromáždění schválilo občanský zákoník 1950 jako zákon č. 141/1950 Sb. V porovnání s občanským zákoníkem z roku 1811 byl stručný protože čítal zhruba jen třetinu počtu jeho paragrafů (570). Stručnost nové úpravy ovlivnilo vypuštění části materie (především manželských a rodinněprávních vztahů, kodifikovaných v zákoně o právu rodinném), ale především cílené úsilí o **stručnost a srozumitelnost** textu.

V základní **systematice** se zákonodárce v podstatě přidržel tradičního členění a uspořádal text do šesti částí tak, že se po úvodních (I.) a všeobecných ustanoveních (II.) postupně věnoval věcným právům (III.), závazkovému (IV.) a dědickému (V.) právu a do poslední části shrnul přechodná a závěrečná ustanovení. Pojetí a uspořádání jednotlivých částí se však už od domácí tradice odklánělo.

Zpracovatelé občanského zákoníka vycházeli z několika **všeobecných zásad**, z nichž některé se nevztahovaly jen na úpravu občanského práva hmotného, ale na kodifikační práce vůbec. Tak tomu bylo především u zásad unifikace a socializace. **Unifikace** sledovala odstranění právního dualismu, přežívajícího z doby habsburské monarchie. Zásada **socializace** se v občanském právu projevovala především zakotvením a všestranným preferováním socialistického společenského vlastnictví. Dalším proklamovaným principem bylo **kolektivistické pojetí**, dané tím, že „*se nevychází z vrozených práv jednotlivce, nýbrž z nových forem přivlastňování v rámci společenského řádu a jeho prostřednictvím*“. Zásada **publicizace** měla dvojí rozměr. V materiálním smyslu vyjadřovala pronikání veřejnoprávních prvků do občanského práva (socialistické vlastnictví, vliv státního plánování na vznik, změnu a zánik závazků a d.). Ve formálním smyslu spočívala v používání „*srozumitelné dikce, aby nový občanský zákoník byl lidovou učebnicí nového práva*“. Zásada **generalizace** se projevila zavedením pružných generálních klauzulí, jako například generálního zmocnění pro soudy ke zmírňování rozsahu náhrady škody nebo generálního zmocnění pro orgány plánování k zasahování do závazkových vztahů. **Pružnost** zbožněpeněžních vztahů mělo zvýšit převzetí některých institutů obchodního práva.

Autoři nového zákoníku proklamovali rozchod se starým pojetím občanského práva, proto i dobová publicistika akcentovala – objektivně skutečně zásadní – **diskontinuitní prvky** nové úpravy:

- vyčlenění rodinněprávních a manželských vztahů,
- zavržení samostatného obchodního práva, které se považovalo za právo privilegovaných vrstev kapitalistické společnosti a jako takové nemělo mít místo v budoucím právním řádu,
- opuštění koncepce přirozených práv jednotlivce,
- zakotvení privilegovaného socialistického vlastnictví,
- rozlišování osobního a soukromého vlastnictví,
- státní plánování a zasahování plánovacích orgánů do závazkových vztahů, t.j. prolomení zásady smluvní volnosti,
- preferování tzv. socialistických právnických osob (stát, národní a komunální podniky, revoluční odborové hnutí),
- omezení formálních náležitostí některých právních úkonů,
- upřednostnění dědění ze zákona,
- odstranění některých tradičních institutů (hereditas iacens, odkazy) a d.

= **Občanský zákoník (OZ) 1950**

- **zestručnil** právní úpravu na krajní mez
- úpravu doplnil o některé **instituty sovětského práva**

X stát zavedl centrálně řízenou ekonomiku, a to si vyžádalo přímé zásahy do hospodářské oblasti a detailní právní regulaci řady oblastí

- **OZ, byť okleštěný, se k tomu nehodil**, proto přestal být aplikován = právní vývoj šel mimo něj

Úprava vlastnictví:

- marxistické pojetí chápe vlastnictví výlučně jako **společenský vztah**, vztah mezi lidmi
- **soukromé vlastnictví** bylo společensky zvlášť nežádoucí (= znevýhodňované zejména fiskálními nástroji)

/+ diferencovaná míra práv a povinností vlastníků se odrazila i v trestním právu/

- podle OZ 1950 se **věci** rozuměly hmotné předměty za předpokladu, že jsou ovladatelné a užitečné (v zásadě z toho vychází i dnešní úprava)

- v roce 1950 se **upustilo od dvoufázovosti nabývání vlastnického práva** (= „*mimořádně nepovedený zásah do ustáleného bezvadně fungujícího systému nabývání vlastnického práva*“)

= dříve se kromě právního titulu (např. smlouvy) vyžadoval i modus, tj. zápis do pozemkových knih nebo uložení listiny u soudu = po roce 1950 se vlastnické právo k individuálně určeným movitým i

nemovitým věcem nabývalo již samotnou perfekcí smlouvy, tedy zápis do pozemkových či železničních knih měl jen deklaratorní povahu, podobně i zápis věcných břemen a zástavních práv - OZ prolomil zásadu ABGB, že se mezi nemovitosti řadí jen pozemky a věci s nimi spojené pevným základem = OZ 1950 mezi nemovitosti řadil i **stavby samostatně**, což spolu s opuštěním zásady superficies solo cedit navodilo neúnosný právní stav

Úprava z poloviny šedesátých let

Rozpor se pokusila vyřešit **legislativní aktivita z let 1963-64**, kdy byla přijata řada kodexů: nový OZ, hospodářský zákoník (HZ), zákoník práce (ZP). Bylo je opět možné reálně aplikovat, ovšem za cenu toho, že se právní úprava přiblížila totalitní realitě.

Toto právo se **lišilo** od západního základními principy, zákonitostmi i instituty:

a) základní rozdíl: socialistickému právu nejde o vymezení prostoru pro svobodné jednání autonomních subjektů, ale o detailní regulaci jejich chování (= ne pravidla hry, ale direktiva)

důsledkem je

+ "drobení" tradičních právních institutů = více druhů vlastnictví, více druhů kupní smlouvy,
+ neexistuje jednotný pojem subjektivity, obligace, odpovědnosti, protože každý druh právního subjektu (st. podnik, družstvo, občan) má „své vlastní právo“

b) dalším charakteristickým rysem je převaha kogentních norem (= to je i důvod

- popírání rozdílu mezi veřejným a soukromým právem, protože v hospodářské oblasti je vše veřejné

- členění právního řádu na vysoký počet právních odvětví)

c) při kogentní a detailní úpravě začal mizet rozdíl mezi právem a povinností, neboť se omezoval prostor pro soukromou iniciativu (některým subjektům dokonce uložena povinnost uplatňovat svá práva)

d) dalším rysem je časté přijímání účelových norem, které prolamovaly i uznávané principy (protože chyběl kontrolní mechanismus)

Občanský zákoník 1964

- zdaleka nebyl kodexem upravujícím celé soukromé právo

- soustředil se jen na **určitou ohraničenou součást hospodářské sféry** = „uspokojování hmotných a kulturních potřeb jednotlivců“ = majetkové vztahy mezi jednotlivci navzájem a o jejich vztahy ke státním a družstevním organizacím

- rovnocenné mu byly hospodářský zákoník, zákoník práce, zákoník mezinárodního obchodu
- několikrát byl novelizován

8. OBČANSKÝ PROCES

OSŘ 142/1950 Sb.:

- poznamenán některými prvky marxistické filosofie, ale spíše vlivem **sovětské úpravy** (poučky o třídní podmíněnosti práva, o historické omezenosti a předpokládaném zániku práva, o tom, že v právu nic není soukromé)

OSŘ 99/1963 Sb.:

- výše uvedené se odrazilo ještě výrazněji
- platí dodnes, avšak nesčetněkrát novelizován

9. PRACOVNÍ PRÁVO

Vývoj:

- základem ustanovení hl. XXVI. ABGB ve znění novely z roku 1916 (§1151-1174 o „služebních smlouvách“ = o služební smlouvě a smlouvě o dílo)
- pak do soukromoprávní úpravy začaly pronikat **veřejnoprávní zásahy** (horní zákon 1854, živnostenský řád 1859, čelední řády, zákon o pracovní době z roku 1884)
- = před a po I. světové válce docházelo k „publicizaci“ pracovního práva = komplexní úprava pro určité skupiny pracovníků (státních zaměstnanců 1914, domovníků 1920), určitých institutů (pracovní doba 1918, dovolená 1925, nově upraven § 1164 OZ zákonem č. 497/1920 Sb., vkládající do OZ tzv. „donucovací předpisy“)
- v socialistickém Československu je poprvé souborně (= sovětský vzor) upravil zákoník práce z roku 1963

Členění pracovněprávních poměrů:

1)	a) individuální	aa) smluvní (= právo pracovní smlouvy) = soukromé právo
		bb) ochranné = veřejné právo
	b) kolektivní	aa) smluvní (= právo kolektivní smlouvy) = soukromé právo
		bb) ochranné = veřejné právo

10. RODINNÉ PRÁVO

ZoR 265/1949 Sb.

- oddělil rodinněprávní vztahy od OZ
- v majetkových vztazích mezi manžely se uplatňovalo tzv. **zákonné majetkové společenství**

ZoR 94/1963 Sb.

- neupravoval majetkové vztahy mezi manžely
- zákonodárce pro ně zvolil formu **bezpodílového spoluvlastnictví manželů** a upravil je spolu s jinými majetkovými právy manželů (nájem bytu, dědění) v OZ (§143-151, § 703-705, § 473-474)
- právní úprava bezpodílového vlastnictví měla až do 01.01.1992 **ryze kogentní podobu**
- ZoR připouštěl subsidiární použití ustanovení OZ (§ 104) = podle teorie byl ZoR lex specialis
- nerozlišování práva soukromého a veřejného se projevilo i v rodinněprávních vztazích (např. úpravou postupu správních orgánů, vydávajících opatření v rodinněprávních věcech */x o omezení rodičovských práv mohl rozhodnout jen soud/*)
- **v předpisech sociálního zabezpečení** vznikla paradoxní a obtížná vyvolávající situace, když soukromoprávní předpis /ZoR/ byl prováděn normami práva veřejného
- ZoR se dělí na 4 části:
 1. Manželství
 2. Vztahy mezi rodiči a dětmi
 3. Výživné
 4. Závěrečná ustanovení